

מלכות דוד בירושלים (ה) / פועלו של דוד למען המקדש (חלק א)

מזמורי התהילים הרבים המתארים את געגועיו וכיסופיו של דוד לבניין הבית.

ב. הכנותיו של דוד לבניין המקדש

א. התקנת משמרות כהונה

בדה"א ט', כב, לאחר רשימת הלוויים השוערים, נאמר:

כָּל־מִשְׁמַרְתֵּי הַבְּרוּרִים לְשִׁעָרִים בְּסָפִים מֵאֲתָנִים וְשָׁנִים עֶשֶׂר
הָמָּה בְּחֻצְרֵיהֶם הַתִּיחֶשֶׂם הֵמָּה יִסַּד דָּוִד וְשִׁמּוֹאֵל הָרָאָה
בְּאֲמוֹנָתָם.

ומבאר הרד"ק שם:

דוד ושמואל תקנו משמרות כהונה ולויה ותקנו שלא להיות פחות ממאתים ושנים עשר, ופירוש 'באמונתם' – בקיומם, שיסדו וקיימו זה, על דרך 'ומאמר אסתר קיים' (אסתר ט', לב), וכן אמר כי הם יסדו וקיימו הדבר שהיה כן כל הימים...

גם בחז"ל אנו מוצאים התייחסות לייסוד משמרות הכהונה על ידי שמואל ודוד:

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות, ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר, בא שמואל והעמידן על שש עשרה, בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה...

מיתבי: משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות, ארבע מאלעזר וארבע מאיתמר, בא דוד ושמואל והעמידן על עשרים וארבע שנאמר 'המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם!'

הכי קאמר: מיסודו של דוד ושמואל הרמתי העמידום על עשרים וארבע (תענית כז ע"א).

התחלנו בסוגיית משמרות הכהונה, כי בה מוזכר שמואל הנביא במפורש בהקשר של המקדש. אף שעניינו של השיעור במעשיו של דוד לבניין המקדש, נרצה להרחיב כאן מעט גם על פועלו של שמואל בעניין – בעצמו ועם דוד – דבר הנוגע, מטבע הדברים, גם לתקופה המוקדמת של חיי דוד.

הכתוב מזכיר את שמואל עוד פעם אחת בהקשר של המקדש, כמי שהקדיש למקדש יחד עם מנהיגים נוספים:

הוא שְׁלֵמוֹת וְאֶחָיו עַל כָּל אֲצֵרוֹת הַקְּדָשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִד הַמֶּלֶךְ וְרָאשֵׁי הָאֲבֹת לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמְּאֹת וְשָׂרֵי הַצָּבָא. מִן הַמִּלְחָמוֹת וּמִן הַשְּׁלָל הַקְּדִישִׁי לְחֻזֵּק לְבַיִת ה'. וְכֵן הִקְדִּישׁ שִׁמּוֹאֵל הָרָאָה וְשִׁאֵל בֶּן קִישׁ וְאַבְנֵר בֶּן נֵר וְיֹאָב בֶּן צְרוּיָה כָּל הַמְּקָדָשׁ עַל יַד שְׁלֵמוֹת וְאֶחָיו

(דה"א כ"ו, כז-כח).

א. מבוא

להשלמת ימי דוד, ברצוננו לסכם בשיעור זה את פועלו למען המקדש. טענתנו העיקרית היא שבית המקדש הראשון נבנה על ידי שני מלכים, אב ובנו – דוד ושלמה.

נשמת הבניין – היזמה, חיפוש המקום ומציאתו, קניינו ובניין מזבח במקום, התכנון והכנת חומרים, בעלי מלאכה, משמרות ומעמדות – את כל אלו עשה דוד, את רובם בזמן שכבר ידע שלא הוא יבנה את הבית כי אם בנו אחריו. יתרה מזאת, אף שאין ספק כי שלמה הוא הבונה בפועל, שהרי הדבר נאסר על דוד,¹ נראה מחז"ל כי היו דברים שדוד עשאם בעצמו.

כבר הערנו כי במובן מסוים, בניין הבית על ידי שני מלכים מקטין את האפשרות שתיווצר תחושה כאילו המלך, מתוך גבוהות ורוחב לבו, מכין מקום לבית ה'. מאידך גיסא, המלך הראשון על כל ישראל לא רק בוחר בעיר הבירה לדורות אלא גם קובע במובנים רבים את זיקתה הנצחית למקום המקדש.

מעניין כי שלושה נביאים נקשרים בכתוב לבניין המקדש: שמואל הנביא – בייסוד המשמרות ובחלוקתם, ולדעת חז"ל גם בחיפוש מקום המקדש; נתן הנביא – בבקשת הבניין לאחר העלאת הארון; וגד הנביא – במציאת המקום. ניתן להסביר תופעה זו בשני אופנים: א. דוד פעל בכל תקופה עם הנביא המרכזי של אותו זמן;² ב. כל נביא עסק בהיבט אחר של בניין הבית.³

מעניין לבחון בעניין זה את היחס בין ספרי שמואל ודברי הימים. ספר שמואל מתאר בתמציתיות רבה ביותר את הסוגיות הקשורות במקדש: כפי שכבר ראינו בשיעור על העלאת הארון, תיאור העלאת הארון בספר שמואל הוא קצר ותמציתי יחסית לתיאור בדברי הימים; אין בספר שמואל כל התייחסות למעבר ממשכן שילה לנוב ולגבעון; פרשת המפקד מתוארת, אך אין כל התייחסות להכנות לבניין שבעקבותיו. ספר דברי הימים, לעומת זאת, מתאר את הדברים בהרחבה יתרה, תוך הדגשת שבחו של דוד ופרטי פועלו למען המקדש. למעשה, פרקים כ"ג-כ"ט, הבאים לאחר פרשת המפקד, מוקדשים כולם להכנות לבניין.⁴ בהקשר זה יש להזכיר גם את

1 לדעת אברבנאל (מ"א ז', נא), מסיבה זו גם נמנע שלמה מלהשתמש במה שהכין דוד. וראה הערה 5.

2 בהקשר זה יש מקום לדון ביחס הזמנים בין גד ונתן. גד הנביא נזכר כבר בתקופה מוקדמת של ימי דוד – בימי נדודיו (שמ"א כ"ב, ה), למעשה עוד לפני מות שמואל (כ"ה, א) – אך הוא שב ומוזכר בפרשת המפקד, שנים רבות לאחר מכן. את נתן אנו פוגשים לראשונה רק מאוחר יותר (שמ"ב ז'), ואנו מוצאים אותו גם בימי שלמה (מ"א א; דה"ב ט', כט).

3 אפשרות זו צריכה עיון, ואין לכך תשובה פשוטה.

4 ייתכן שניתן להבין הבדל זה לאור השוני במגמות הספרים ובזמן חיבורם. וראה שיעור 2 לשנה זו, "העלאת הארון לירושלים (חלק א)", הערה 1.

מְכַל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כָּבַשׁ. מֵאָרֶם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן
וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמִעַמְלָק וּמִשְׁלַל הַדְּדַעְזֹר בֶּן רַחַב מֶלֶךְ צוּבָה
(ש"ב ח', ז-ב).

ומבאר שם הרד"ק (וכמותו ראשונים נוספים): "אמר 'ויביאם
ירושלים' לומר שנתנם באוצר בית ה' להקדש".⁵ הדבר ברור
מן התוספת שיש במקבילה בדה"א י"ח:

וּמִטְבַּחַת וּמִכּוּן עֲרֵי הַדְּדַעְזֹר לְקַח דָּוִד נְחֹשֶׁת רַבָּה מְאֹד
בְּהָ עֲשָׂה שְׁלֵמָה אֶת יָם הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת הָעַמּוּדִים וְאֶת כָּלִי
הַנְּחֹשֶׁת (דה"א ח', ח).

חשוב להדגיש שגם חיפוש מקום המקדש (על פי הגמרא
בזבחים) וסידור המשמרות יחד עם שמואל וגם הקדשת שלל
המלחמות נעשים בשלב מוקדם של מלכות דוד: חיפוש
המקום וסידור המשמרות – עוד בטרם מלך בפועל, ושלל
המלחמות – עם תחילת מלכותו על כל ישראל. הווה אומר:
דוד מתכנן מראש, בבחינת סוף מעשה במחשבה תחילה,
להפוך את ממלכתו למסד למקדש.

**3. העלאת הארון מקריית יערים לעיר דוד והשארות
בירושלים בזמן מרד אבשלום (ש"ב ו'; דה"א י"ג
וט"ו; ש"ב ט"ו, כה-כו)⁶**

**4. הבקשה לבנות מקדש וחיפוש מקום המקדש (ש"ב
ז'; דה"א י"ז)**

כ-400 שנה לאחר הכניסה לארץ, דוד הוא הראשון המחפש את
מקום המקדש, מבקש לבנותו ועושה לשם כך כל שלאל ידו.

מזמור קל"ב בתהילים מתאר את עינויו של דוד עד מציאת
המקום. לא ניתן לקבוע בבירור את זמן חיבורו של המזמור,⁷
אך אזכור אפרת ושדי יער ("הנה שמענוה באפרתה מצאנוה
בשדי יער") – הרומזת לקריית יערים – מעורר את האפשרות
שהוא נאמר לאחר העלאת הארון לירושלים.

המדרש מדגיש את דרישת המקום מבלי להמתין לנביא:

כ' אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל
שבטיכם' – דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר
לך נביא? תלמוד לומר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה',
דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא
בדוד שנאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע
לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי... אם אתן
שנת לעיני... עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר
יעקב (תהילים קל"ב, א-ה) (ספרי דברים פסקא סב).

בחז"ל ובראשונים יש התייחסויות נוספות לתרומתו של
שמואל לבניין המקדש.

בזבחים נד ע"ב אומר רבא:

מאי דכתיב 'וילך דוד ושמואל וישבו בנזירות ברמה' –
וכי מה ענין נזירות אצל רמה? אלא שהיו יושבין ברמה
ועוסקין בניו של עולם [רש"י: נזיר של עולם – למצוא
מקום לבית הבחירה מן התורה].

ובהמשך שם מתוארת דרשתם של שמואל ודוד מן הכתובים
העוסקים בנחלת בנימין. הפסוק שדורש רבא נאמר בעת
שברח דוד אל שמואל מפני שאול, דהיינו: בתקופה מוקדמת
ביותר בחיי דוד – לאחר שנמשח למלך, אך בטרם מלך בפועל.

מדרש במדבר רבה (טו יא) מייחס לשמואל ודוד תקנה בענין
השיר במקדש:

כמה נימין היו בכנור שהיו הלויים מנגנים בו? אמר רבי
יהודה: שבעה נימין היו בכנור... ומי התקין להם,
שמואל ודוד, שנאמר 'המה יסד דוד ושמואל הרואה
באמונתם', והם העמידו חלוקי השיר.

על משפט הסיכום של דוד לתכניות המקדש – "הכל בכתב
מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית" (דה"א כ"ח, ט) – כותב
רש"י:

כל מלאכות התבנית – תבנית הבית חכמי והשכילי
כמו תבנית אורח ורוחב וגובה, והכל דרש שמואל מן
התורה ברוח הקודש... ולמד לדוד כן.

היות שמואל לוי, בן לאלקנה ולחנה (שזיקתם העמוקה למשכן
אינה צריכה לפנים), חינכו אצל עלי במשכן ועבודתו בו (לפי
הזוהר (חלק ב קמח ע"ב), שמואל שימש בכהונה כהוראת שעה) –
כל אלו השפיעו ללא ספק השפעה מכרעת על זיקתו המיוחדת
למקדש ולעבודה בו. זיקה משפחתית זו המשיכה בדמותו של
הימן בן יואל, נכדו של שמואל, שהיה מבכירי המשוררים, בין
אלה "אשר העמיד דוד על ידי שיר בית ה' ממנוח הארון והיו
משרתים לפני משכן אהל מועד בשיר עד בנות שלמה את בית
ה' בירושלם ויעמדו כמשפטם על עבודתם" (דה"א ו', טז-יז).

לסיכום, הכתובים, ובעיקר חז"ל והראשונים, מייחסים
לשמואל תפקיד משמעותי בעיצוב פני המקדש העתידי יחד
עם דוד: בחיפוש המקום, בתכנון הבית ובהקדשה לו, בייסוד
משמרות הכהונה ובהתקנת השיר בו.

ב. הקדשת שלל המלחמות למקדש

בפרק המתאר את מלחמותיו של דוד נאמר:

וַיִּקַּח דָּוִד אֶת שְׁלֹטֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר הָיוּ אֶל עֲבָדֵי הַדְּדַעְזֹר
וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלַם. וּמִבְּטַח וּמִבְּרֵתֵי עֲרֵי הַדְּדַעְזֹר לְקַח
הַמֶּלֶךְ דָּוִד נְחֹשֶׁת הַרְבֵּה מְאֹד. וַיִּשְׁמַע תְּעִי מֶלֶךְ חֲמַת כִּי
הָפָה דָּוִד אֶת כָּל חֵיל הַדְּדַעְזֹר. וַיִּשְׁלַח תְּעִי אֶת יוֹרָם בְּנוֹ
אֶל הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְשָׂאֵל לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר גָּלַחַם
בְּהַדְּדַעְזֹר וַיִּכְהוּ כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת תְּעִי הִיָּה הַדְּדַעְזֹר
וּבְגִדוֹ הָיוּ כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וְכָלִי נְחֹשֶׁת. גַּם אַתֶּם
הַקְּדִישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַה' עִם הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ

5 בהקדשת שלל המלחמה למקדש יש שני יסודות. ראשית, היא מבטאת
את ההכרה שהמלחמה היא לה'. שנית, יש בה משום תיקון ועילוי של
המציאות: במקום לשמש להרג, מופנית המתכת לתשמיש של קדושה.
יש להעיר עוד כי על פי המדרש (פסיקתא רבתי ו' ז), בסופו של דבר לא
השתמש שלמה במה שהכין דוד.

6 הקדשנו לנושא זה את שיעורים 2-3, ולא נחזור כאן על הדברים.

7 הבאנו בעבר את דעת הרד"ק כי המזמור נאמר בעת מציאת המקום בגרון
ארוונה היבוס.

הכל בכתב מיד ה' – פירוש: הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה' על כל מלאכות התבנית, כי **בנבואה נאמר... על יד שמואל הרואה.**

חז"ל מספרים כי נבואה זו נמסרה דור אחר דור במגילת המקדש:

רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מגלת בית המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה, הדא הוא דכתיב 'ואתה פה עמוד עמדי' (דברים ה', כח), עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה, הדא הוא דכתיב 'קרא את יהושע והתיצבו' וגו' (שם ל"א, יד), עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, הדא הוא דכתיב 'ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה [וגו'] ויתיצבו לפני הא-להים' (יהושע כ"ד, א), עמדו זקנים ומסרה לנביאים בעמידה, הדא הוא דכתיב 'ועתה התיצבו' וגו' (שם"א כ"ב, ז), עמדו נביאים ומסרה לדוד בעמידה ולית לה קריה, עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה 'ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם' (תהילים מ"א, יא). 'הכל בכתב' (דה"א כ"ח, יט), מלמד שנתנה במסורת, 'עלי השכיל' (שם), מלמד שנתנה ברוח הקודש (מדרש שמואל טו ג).

ובאגדת בראשית פרק לח:

אמרו רבותינו: שלש עשרה שנים עשה דוד חולה ומוטל במטה... עד שביקש רחמים מלפני הקב"ה, ואמר לפניו: רבוננו של עולם העמידני בשביל בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא... ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש, שנאמר 'ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם' (תהילים מ"א, יא), הקימני מן המחלה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש. מיד שמע הקב"ה את תפלתו ועמד מן המטה... שנרפא ונעשה בריא ועמד ברגליו מאחר כל אותן השנים, ומסר להן מגילת הבית.

סיכום

סקרנו בשיעור זה את פועלו של דוד למען המקדש כפי שהוא מתבטא בכתובים. בשיעור הבא נשלים בע"ה את בחינת פועלו של דוד גם על פי דברי חז"ל, תוך בחינה כוללת של פרקי המקדש אצל דוד.

זוהי אחת הנקודות המשמעותיות ביותר בזיקת דוד למקדש: היזמה, הרצון ומסירות הנפש העצמית לגילוי המקום ולבניין.

המדרש טוען כי מרוב צערו של דוד על בית המקדש שלח הקב"ה את גד הנביא להיענות לבקשתו:

'רצון יריאיו יעשה' (תהילים קמ"ה, יט) למה? שאין הקב"ה מפיר תפלתו ונתן לו מה שמבקשו, זה דוד שכתב בו 'חבר אני לכל יראוך' (שם קי"ט, סג), בשעה שנצטער על בית המקדש כמו שאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו [וגו'] אם אבוא באוהל ביתי [וגו'] אם אתן שנת לעיני [וגו'] עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב' (שם קל"ב, א-ה), כיון שראה אותו הקדוש ברוך הוא שעומד ומצטער על בית המקדש מיד שלח אצלו גד הנביא, והראה לו את מקום בית המקדש כמה שכתב 'ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה והקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוס' (שם"ב כ"ד, יח), מיד הלך דוד, הדא הוא דכתיב 'ועל דוד כדבר גד אשר צוה ה' וגו' (שם, יט) ומצא שם את המזבח שבו הקריב אדם הראשון ובו הקריב נח ובו הקריב אברהם, כיון שמצא אותו התחיל מודד ואמר מכאן ועד כאן העזרה, מכאן ועד כאן קדש הקדשים, במה שכתב 'ויאמר דוד זה הוא בית ה' הא-להים' (דה"א כ"ב, א), ומהיכן, 'זה מזבח לעולה' (שם), הוי שאין הקדוש ברוך הוא מיפר רוחם של צדיקים אלא נותן להם כל מה שהם מבקשים, לקיים מה שנאמר 'רצון יריאיו יעשה' (פסיקתא רבתי מג).

כדי להבין את מלוא המשמעות של הדרישה, הגעגוע והחיפוש נציין כי אין בתורה, ואף לא בנבואה, שום ציווי נפרד ומפורט לבנות מקדש. הציווי היחידי בעניין זה הוא הציווי על מלאכת המשכן, שממנו דורשים חז"ל: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן... וכן תעשו' (שמות כ"ה, ט) – לדורות הבאים" (סנהדרין טז ע"ב). התורה מותירה את הדרישה לאדם – "לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים כ"ב, ה) – ועל כן ההתעוררות של דוד, געגועיו ועיניו וכל פועלו למען המקדש ראויים כל כך להערכה בהשוואה לכל המנהיגים שקדמו לו.

5. קניין הגורן מכספי כל ישראל ובניין מזבח במקום (שם"ב כ"ד; דה"א כ"א)

6. הכנת החומרים ובעלי המלאכה (דה"א כ"ב, ב-ד, יד-יט; כ"ט, א-ט)

7. הכנת הכהנים והלוויים וחלוקתם למשמרות לעבודה במקדש (דה"א כ"ג-כ"ו)

8. הכנת תכנית המקדש ותבניתו (דה"א כ"ח, א-יט)

על הבסיס לתכנון המקדש מעיד דוד בסיכום התכניות:

הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית

(דה"א כ"ח, יט).

ומבאר הרד"ק על אתר:

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה
עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואר: office@etzion.org.il
